

Harran Bölgesi Arap Diyalektinin Kelime Semantiğinde Bazı Anlam Değişimleri ve Alternatif Kelime Kullanımları*

 Abdulhakim Önel**

Atıf: Önel, Abdulhakim, Harran Bölgesi Arap Diyalektinin Kelime Semantiğinde Bazı Anlam Değişimleri ve Alternatif Kelime Kullanımları, Artuklu Akademi, 2022/9 (2), 289-304.

Öz: Şanlıurfa ili merkez ilçe ve köylerinin yanı sıra Harran ve Akçakale ilçelerinin tamamında, Viranşehir ve Ceylanpınar'ın büyük bir kısmında, Siverek, Birecik ve Hilvan'ın bazı köylerinde yaşayan Arap asıllı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları günlük konuşmalarında yerel Arap diyalekti kullanmaktadırlar. Bu diyalekt, klasik lehçelerde görülen keşkeşe, istintâ, teltele, imâle, 'an'ane, ekelüni'l-berâğis gibi birçok özelliği aynen yansıtmaktadır. Harran Arap diyalekti, Arap kabilelerinin bölgeye yerleştiği dönemden itibaren nesiller arasında sözlü olarak aktarılmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Bu süreç içerisinde diyalekte doğal olarak birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Zamanla kelimelerin aslı şekillerinde bazı değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimler bazı seslerin telaffuzu, hece düzeni, kelimelerin anlam delaleti ve alternatif bazı kelime üretimi gibi hususlarda görülmektedir. Bu çalışmada Harran Arap diyalektinde kullanılan kelimelerde meydana gelen anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam kayması gibi değişikliklerin yol açtığı delaletle ilgili hususlar ele alınmıştır. Bunun yanı sıra Modern Standart Arapçada bir manayı ifade etmek için kullanılan kelimelerin yerine bu diyalekte alternatif kelimelerin kullanılması mukayeseli olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belağatı, Lehçe, Diyalekt, Şanlıurfa, Harran, Harran Arap Diyalekti, Anlam Değişimi

Some Semantic Shifts and Neologisms in Word Semantics of Arabic Dialect in Harran Region

Citation: Önel, Abdulhakim, Some Semantic Shifts and Neologisms in Word Semantics of Arabic Dialect in Harran Region, Artuklu Akademi, 2022/9 (2), 289-304.

Abstract: Citizens of the Republic of Turkey of Arab origin living in the central districts and villages of Şanlıurfa, as well as in all Harran and Akçakale districts, most of Viranşehir and Ceylanpınar, and some villages of Siverek, Birecik and Hilvan, use the local Arabic dialect in their daily conversations. This dialect exactly reflects many features seen in classical dialects such as kashkasha, istintâ, taltala, imala, anana, akaluni'l-baraghîs. The Harran Arabic dialect has been transmitted orally between generations since the era of Arab tribes' settlement in the region and has survived to the present day. Naturally, some changes occurred in the dialect between these periods. There existed some changes also in the original form of words over time. These changes are seen in the pronunciation of some sounds, syllable order, the meaning of words and the production of some alternative words. In this study, the issues related to the signification, such as semantic expansion, semantic contraction, and semantic shift in the words used in the Harran Arabic dialect are discussed. In addition, the use of alternative words-neologisms- in this dialect instead of the words used to express a meaning in Modern Standard Arabic is discussed.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Dialect, Şanlıurfa, Harran, Harran Arabic Dialect, Semantic Shift

Giriş

Harran bölgesi, tarihte "el-Cezîre" veya "el-Cezîretü'l-Furâtiyye" adı verilen Dicle ile Fırat nehirleri arasındaki bölgede yer almaktadır.¹ Bu bölge milattan önceki dönemden itibaren Arap kabilelerine yurt olmuştur.² Hatta bölgeye yerleşen Arap kabilelerin isimlerine nispetle bölge üç kısma ayrılmıştır. Bunlar,

* Bu makale "Harran Bölgesinde Konuşulan Arap Diyalektinin Dil Bilimsel Özellikleri ve Sözlü Edebiyat Malzemeleri" başlıklı doktora tezinin (İnönü Üniv. SBE, 2022) 'anlam bilgisi' bölümü genişletilerek hazırlanmıştır.

** Dr. Öğr. Gör. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belağatı Bölümü, ahonel@harran.edu.tr

¹ Ebu'l-Fezâil Safiyyüddin Abdülmümin b. Abdülhak b. Abdüllâh el-Bağdâdî İbn Abdilhak, *Merâsîdu'l-ittilâ' 'alâ esmâi'l-emkineti ve'l-bikâ'*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1954), 1/251.

² Muhammed Câsım Hammâdî, *el-Cezîretü'l-Furâtiyye ve'l-Mûsul* (Bağdat, 2011), 127.

Diyar-ı Rebî'a, Diyar-ı Bekr ve Diyar-ı Mudar'dır.³ Diyar-ı Mudar, Harran, Urfa (er-Ruha), Suruç (Batna), Birecik (Birtha), Ceylanpınar (Rasu'l-Ayn), Rakka, Viranşehir (Tel-Mevzin), er-Rahba, Samsat (Sumeysat), Karkisya (el-Busayra) ve Siverek (es-Suveyda) taraflarını ihtivâ etmektedir.⁴

Günümüzde Şanlıurfa'nın güneyinde Suriye sınırına komşu bir ilçesi olan Harran ve çevresinde Arap asıllı vatandaşlarımız yaşamakta ve günlük konuşmalarında kendine has özellikler gösteren bir Arap diyalekti kullanılmaktadır.⁵ "Harran Bölgesi Arap Diyalekti" ifadesi sadece Harran'da konuşulan Arap diyalektini değil, aksine Harran ovası⁶ ve çevresinde konuşulan diyalekti de ifade etmektedir. Dolayısıyla Harran Arap diyalekti, başta Harran olmak üzere Akçakale, Şanlıurfa Merkez, Viranşehir ilçeleri ile Ceylanpınar, Hilvan, Birecik ve Siverek ilçelerinin bir kısmında konuşulan diyalektir.

Zengin bir kelime yapısı ve sözlü halk edebiyatına sahip olan bu diyalekt Şâvî-Bedevî lehçe grubuna ait olduğundan daha çok Rakka, Deyr-i Zor'un kuzey kırsalı, Haseke, Musul ve Bağdat'ta konuşulan diyalektlerle büyük benzerlik göstermektedir.⁷ Harran bölgesi diyalekti incelendiğinde bu diyalektin eski lehçelerde Arap kabileleri arasında yaygın olan birçok kelimeye sahip olduğu görülmektedir. Bir asrı aşkın bir süreden beri Arap dünyası ile irtibatın kesik olması, Harran bölgesinde konuşulan diyalekte birtakım değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu değişimler diyalektin gramer yapısında, telaffuz özelliklerinde ve kelimelerin biçimsel yapısında görüldüğü gibi kelimelerin kapsadığı anlamlarda da görülebilmektedir. Diyalekte standart dile kıyasla meydana gelen değişim, kullanılan kelimelerin anlam delaletinde kendini daha belirgin bir şekilde göstermektedir. Bu sebeple bu çalışmamızda Harran bölgesi Arap diyalekti (HAD) ile Modern standart Arapça'da (MSA) kullanılan kelimelerin anlam kapsamını ve anlam değişimlerini inceleyeceğiz. Bu çalışmada kullanılan diyalekte dair bilgiler, diyalekte dair yazılı bir kaynak olmadığından saha çalışmasından elde edilen veriler neticesinde ortaya konulmuştur. Bir başka ifadeyle bu çalışmada diyalekte dair ele alınan anlam odaklı bilgisel özellikler, bu dili konuşan kişilerle yapılan mülakatlar sonucu derlenen malzemelerin incelenmesiyle yapılan çıkarımların bir özeti'dir.

1. Anlam Değişimleri

Dil tıpkı insan gibi yaşayan bir varlıktır. Zira dil insanın bir özelliğidir. İnsanın gelişimiyle birlikte dil de gelişir. Dildeki her bir kelimenin de doğumu, hayatı ve tarihi vardır. Zaman içinde toplumun değişip gelişmesiyle dil de birtakım nedenlere bağlı olarak hem biçim hem de anlam bakımından gelişmekte, dönüşmekte ve değişmektedir. Kullanılan araç ve cihazlardaki gelişmeler, inanç ve yaşam şartlarının değişmesi, başka dillerden kelime ödünçleme, göç sonucu başka dilleri konuşan insanlarla güçlü etkileşimler dili değişime uğratan etkenlerden bazılarıdır. Bu değişim çeşitli şekillerde kendini göstermektedir. Dile yeni kelimelerin girmesi, dildeki kelimelerin şeklinin veya telaffuzunun ya da anlamının değişmesi dildeki değişimler bağlamında değerlendirilebilir. Sözcüklerde meydana gelen anlam değişmelerini de kısaca, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi, anlam daralması, anlam genişlemesi ve anlam kayması şeklinde sıralamak mümkündür.

Dildeki değişimler aniden meydana gelmeyip uzun süreçler içerisinde fark edilmeden gerçekleşmektedir. Bu değişimi tarih dönemlerinin metinleri arasındaki mukayeselerden ve günümüzdeki kullanımlarını inceleyerek çıkarabilmekteyiz. Kelimenin farklı anlamlar ifade etmesi kullanıldığı zaman, çevre, meslek alanı ve metnin siyaki ile de doğrudan ilgilidir. Edimbilimsel özellik ve metnin bağlamı da

³ İzzuddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ali İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra fi zikri umerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*, thk. Yahya Zekerîya 'Abbara (Şâm: Vezâretu's-Sekâfe, 1991), 3/40; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Bennâ eş-Şâmî el-Makdisî, *Ahsenu't-tekâsîm fi ma'rifeti'l-ekâlîm* (Kâhîre: Mektebetu Medbûlî, 1991), 137; İbn İshâk İbrahim el-İstahrî, *Mesâliku'l-memâlik* (Leiden: Brill, 1927), 71.

⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân* (Beirut: Dâr Sâdir, 1977), 2/235; Şemsuddin Ebi 'Abdillah Muhamed el-Makdisî, *Ahsenu't-tekâsîm fi ma'rifeti'l-ekâlîm* (Leyden: Brill Matbaası, 1906), 137-138.

⁵ Diyalektle ilgili geniş bilgi için bkz. Abdülhakim Önel, "Harran Bölgesinde Konuşulan Arap Diyalektinin Dil Bilimsel Özellikleri ve Sözlü Edebiyat Malzemeleri" (Malatya: İnönü Üniversitesi, Doktora, 2022).

⁶ Harran Ovası, kuzeyde Şanlıurfa ve Gemiş Dağları, doğuda Tek Tek Dağları, güneyde Akçakale ve Suriye sınırı, batıda ise Fatik Dağları ile çevrilidir. Kuzey-güney yönünde uzunluğu 65 km olan Harran Ovası'nın toplam alanı yaklaşık olarak 225 bin hektar genişliğinde olan bölgedir.

⁷ Otto Jastrow, "Arabic dialects in Turkey — towards a comparative typology", *Workshop on Turkish Dialects* (Türk Dilleri Araştırmaları, İstanbul: Kitap Matbaası, 2006), 16/154; Otto Jastrow, "Anatolian Arabic", *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics* (Leiden: Brill, 2006), 87.

kelimelerin anlamını etkiler. Bu sebeple kelimenin ifade ettiği mananın tam olarak anlaşılabilmesi için metnin tarihi ve ilgili alanı bilinmelidir.⁸

1.1. Anlam Değişimlerinin Sebepleri

Anlam değişimlerinin çeşitli sebepleri vardır. Anlam değişimlerinin sebeplerini ele alan çalışmalar, söz konusu sebepleri genel olarak bizzat dile ait sebepler ve sosyal-toplumsal sebepler şeklinde iki başlıkta ele almıştır. İbrahim Enîs (ö. 1397/1977) ise anlam değişimlerinin sebebini kullanıma ait sebepler ve ihtiyaçla ilgili sebepler olmak üzere iki başlıkta incelemiştir.⁹ Anlam değişimlerini genel çerçevede aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

1.1.1. Kelimenin Kullanım Çokluğu

Genel mana veya birden çok mana ifade eden bir kelimenin devamlı bir şekilde sınırlı bir anlamda kullanılması, o kelimenin genel manasının terkedilip özel manasının yaygınlaşmasına; dolayısıyla anlam değişimine uğramasına yol açabilir.¹⁰ Bir lafız, toplum tarafından ne kadar sık kullanılırsa o derece anlam değişimine uğrar. Dolayısıyla bir lafzın sıkça kullanılması o lafza değişik anlamların yüklenmesine neden olur. Bu durum uzun bir süreç içerisinde izlenemeyen bir tarzda ve o dili kullananların farkına varmadığı bir geçişte gerçekleşir. Örneğin جندر kelimesi bir şeyin aslı, bitkinin kökü manasında¹¹ iken dilde kelimenin aslı/kök harfleri için ve matematikte denklemde, bilinmeyenine yerine konulduğunda uygun düşen gerçek ya da bileşik değer için kullanılmaya başlamıştır. Aynı şekilde الأصل kelimesi bir şeyin en altı manasında kullanılır.¹² Bu kelime daha sonra bir şeyin varlığının dayandığı her şey için kullanılmaya başlanmıştır.¹³ Bu kelimelerin sonradan kullanılmaya başladığı anlamlar, ilk anlamlarından daha yaygın bir şekilde kullanılmaya başladığından artık kelimenin aslı anlamı haline gelmişlerdir.¹⁴

1.1.2. Kelimenin Kullanım Azlığı ve Yanlış Anlama

Kişi daha önce duymadığı bir sözcükle karşılaştığında ona yanlış bir anlam yükleyebilir. Bu durum genelde dışa kapalı toplumlarda yaşansa da tüm dillerde mevcut olan bir olgudur. Yanlış anlam yükleme genelde sık kullanılmayan kelimelerde daha yaygındır. Zira bu kelimeler çok tekrarlanmadığı için anlamı değişmeye çok elverişlidir. Aralarında hiçbir bağlantı olmadığı halde aynı kelimeyle ifade edilen manaların tek açıklaması bu olsa gerektir. Örneğin ليث kelimesinin hem “aslan” hem de “örümcek” manasında kullanılması, yine غروب kelimesinin “günbatımı”, “kovalar” ve “alçak araziler” manasında kullanılması bu minvaldendir.¹⁵

1.1.3. Kelimenin Kapsadığı Mananın Unutulması

Bir kelime nesilden nesle aktarılırken manası tam olarak aktarılamamış veya kullanım alanı tam olarak anlaşılmamış olabilir. Dolayısıyla tam olarak ne anlama geldiği veya niçin kullanıldığı tam olarak anlaşılmayan kelimelerde anlam değişimi meydana gelir. Bir başka deyişle lafzın manası gizli kalır veya kullanım alanı unutulursa lafızda anlam değişikliği ortaya çıkar. Örneğin عَتِيد kelimesi “hazır”¹⁶ manasına

⁸ Muhammed el-Mubarak, *Fikhu'l-luğati ve hasâ'isu'l-'arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1968), 208-209; Ahmed Mahmoud Zakaria Tawfik, “Edimibilimsel İşaretler ve Tefsirdeki Tezahürleri, Enfal Suresinden Örnekler”, *Dad Journal* 2/3 (2021).

⁹ İbrahim Enîs, *Dilâletu'l-elfûz* (Kahire: Mektebetu'l-Enclü el-Misriyye, 1976), 134-151.

¹⁰ Ferid Avad Haydar, *İlmü'd-delâle dirâsetun nazariyye ve tatbikiyye* (Kahire: Mektebetu'l-âdâb, 2005), 90.

¹¹ Ahmed İbn Faris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Beyrut: Dâru'l-cil, 1991), 2/436-437; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, thk. Muhammed 'Avd Mir'ab (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001), 11/9.

¹² Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed b. 'Ali el-Hamevî Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr fi Çarîbi's-Şerhi'l-Kebîr* (Beyrut: el-Mektebetu'l-'İlmiyye, ts.), 1/16.

¹³ Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr fi Çarîbi's-Şerhi'l-Kebîr*, 1/16.

¹⁴ Haydar, *İlmü'd-delâle dirâsetun nazariyye ve tatbikiyye*, 90.

¹⁵ Enîs, *Dilâletu'l-elfûz*, 135-136.

¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâr Sâdır, ts.), 3/279.

gelen bir lafız iken, manasının kapalılığı sebebiyle, asıl anlamı unutulmuş ve insanların zihninde عَتَبٌ “eski”¹⁷ veya عَنَيْدٌ “inatçı, hakka bilerek muhalefet eden”¹⁸ manasında yerleşmiştir.¹⁹ Aynı şekilde مَنِيحَةٌ kelimesi önceden “deve veya koyunu sütünü içmek maksadıyla emanet olarak almak”²⁰ manasında kullanılırken “sütü için deveyi satın almak, başkasına verilen ve sütü olan deve veya koyun” manasında kullanılmaya başlamıştır.²¹ HAD’de de bu kelime “süt veren inek, keçi veya koyun” manasında kullanılmaktadır.

1.1.4. Yabancı Dil ve Anlam Değişimi

Bir kelime bir dilden başka bir dile geçerken genellikle anlam değişimi meydana gelir. Yabancı dilden alınan şeylerde o şeyi ifade edecek kavram veya karşılık yoksa genellikle ilgili kelime yabancı dildeki karşılığının tercümesi ile üretilir. Dolayısıyla kelimedeki anlam değişimi meydana gelebilir. Örneğin زَرْجُونٌ kelimesi Farsçadan Arapçaya geçmiştir. Farsçada زَرْجُونٌ iken Arapçaya geçişte harf ibdali meydana gelmiştir. Bunun yanı sıra Farsçada “altın rengi” manasında iken Arapçaya geçtikten sonra “şarap, üzüm, asma, asma dalı ve kırmızı, kırmızı boya” gibi anlamlarda kullanılır olmuştur.²² Aynı şekilde Fransızca da bir bilim ve sanat kolunda ayrı nitelik ve özellikleri bulunan yöntem veya akımı ifade eden "école" kelimesinin karşılığı Arapçada مدرسة şeklinde verilmiştir.²³ Daha önce “ders yapılan yer, okul, medrese” manasında iken “ekol, akım”²⁴ manası da eklenmiştir.²⁵

1.1.5. Lehçelerin Çeşitliliği

Kelimenin delalet ettiği mana lehçeden lehçeye farklılık gösterebilmektedir. Bir kelimenin anlamı kabilenin lehçesine göre farklı manalara gelebilmektedir. Örneğin وَثَبَ fiili Himyer kabilesinin lehçesinde “oturmak” anlamına gelirken, Mudar kabilesinin lehçesinde “atlamak” anlamında kullanılmaktaydı.²⁶

1.1.6. İhtiyaç ve Toplumsal Gelişim

Anlam değişimlerinin en önemli sebebi şüphesiz kültürün değişmesidir. Bir kelime, delalet ettiği şeyin gelişmesi veya değişmesine paralel olarak değişmektedir. Örneğin خَاتَمٌ kelimesi “mühürledi, damgaladı” manasına gelen حَتَمَ kökünden türemiş bir isimdir. Bir şeyin damgalanması ve mühürlenmesinde kullanılan mühür mumu manasındaki حَتَامٌ kelimesi de aynı kökten gelir.²⁷ Parmağa takılan halkaya (yüzüğe) de, evraklar kendisiyle mühürlendiği için خَاتَمٌ ismi verilmiştir.²⁸ Aynı şekilde قَطَارٌ kelimesi arka arkaya sıra sıra dizilmiş develer manasına gelirken²⁹ günümüzde “tren” manasında

¹⁷ Ebü el-Hasan ‘Alî b. İsmail b. Side el-Mursî İbn Side, *el-Muhassas*, thk. Halil İbrâhîm Ceffâl (Beirut: Dâru İhyâi’l-Turâsi’l-‘Arabî, 1417), 2/104.

¹⁸ Zeynüddîn Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, *Muhtârü’s-Sihâh* (Beirut: Mektebetü Lubnân, 1986), 219.

¹⁹ Abdülgaffâr Hâmid Hilâl, *İlmü’l-luğa beyne’l-kadîm ve’l-hadîs* (Matbaatu’l-ceblâvî, 1986), 216-218.

²⁰ İbn Faris, *Mu’cemu mekâyisi’l-luğa*, 5/278; Ebü Suleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hattâb el-Bustî el-Hattâbî, *Çarîbu’l-Hadîs*, thk. ‘Abdulkerîm İbrâhîm el-‘Az bâvî (Dimaşk: y.y., 1402), 1/729.

²¹ Muhammed es-Seyyid Ali Belasî, “Arap Dili Semantiği”, çev. Celalettin Divlekci, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1997), 279.

²² Belasî, “Arap Dili Semantiği”, 280; Hilâl, *İlmü’l-luğa beyne’l-kadîm ve’l-hadîs*, 220.

²³ el-Mubarak, *Fikhu’l-luğati ve hasâ’isu’l-‘arabiyye*, 291-292.

²⁴ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu’cemu’l-luğati’l-‘Arabiyyeti’l-mu’âsıra* (Kâhire: ‘Âlemu’l-kutub, 2008), 1/739.

²⁵ el-Mubarak, *Fikhu’l-luğati ve hasâ’isu’l-‘arabiyye*, 291-292.

²⁶ Celâluddîn es-Suyûtî, *el-Muzhir fi ‘ulûmi’l-luğa ve envâ’iha*, thk. Muhammed Câd - ‘Alî Muhammed el-Beccâvî (Beirut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 1986), 1/401; Salih Tur, “Arap Dilinde Anlam Benzerliği Olan Sözcüklerin Yapısı, Kaynağı, Önemi ve Retorik Açısından Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaların Kongresi* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2007), 4/1850.

²⁷ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, 7/137.

²⁸ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu’cemu’l-luğati’l-‘Arabiyyeti’l-mu’âsıra*, 1/513.

²⁹ Ebü Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî Ebü Nasr el-Cevherî, *Tâcu’l-Luğa ve Sihâhu’l-‘Arabiyye*, thk. Ahmed ‘Abdülgafûr ‘Attâr (Beirut: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyin, 1407), 2/796.

kullanılmaktadır.³⁰ Tren vagonlarının sıra sıra dizilmiş olması ile develerin arka arkaya dizilip yürümesi arasında bir ortak alaka kurulmuştur.

Lafızların manasının değişmesi toplumun değişimi ve inancının kökten değişmesi ile de doğrudan bağlantılıdır. Örneğin Cahiliye döneminde kullanılan birçok kavram İslamiyet'in gelmesiyle anlam değişimine uğramıştır. Mesela كفر kelimesi "örtmek" manasında iken İslam dininde "inkâr etmek" manasına dönüşmüştür.³¹

Anlam değişmelerinin en önemli sebeplerinden biri de ihtiyaçtır. Yeni ortaya çıkan herhangi bir şeye isim bulma ihtiyacı dili bir arayışa sokar. Dil de bu ihtiyacı kimi zaman başka dilden kelime alarak karşılarken çoğu zaman kendi iç dinamiklerinden yararlanır.³² Dil yararlanmayı da genellikle benzetme, aktarma, mecaz vb. yollarla eski sözcüğe yeni anlam yükleyerek gerçekleştirir. Arap dilinde kelimenin hakiki anlamdan mecazî anlama aktarılması yeni kelime türetmede sıkça başvurulan bir husustur. Yeni bir şeye isim verirken eski bir kelimeyi ilk anlamdan, aralarındaki bir alaka sebebiyle gerçek anlamı dışında kullanmak, hakiki anlamdan mecazî anlama aktarımdır.³³ İbn-i Cinnî bu aktarıma "mebni/bina (مبني / بناء)" kelimesini örnek verir. Nahivde kelimenin şekil ve harekesinin değişmeyip sabit kalması yani *mebni* olması, taş ve tuğlalardan inşa edilen binanın sabit ve hareketsiz olması durumuna benzetilmiştir.³⁴ Dolayısıyla nahivdeki *bina/mebnilik*, "bina" kelimesinin mecazî anlamda kullanılmasıyla terimleşmiştir.

1.1.7. Psikolojik ve Sosyolojik Sebep

Dili konuşan bireyler bazı durumlarda hoş olmayan, kötü veya kötümserlik anlamları içeren veya açıkça söylendiğinde kötü bir manaya delalet eden birtakım kelimeleri değişik anlamlarda kullanarak bu kelimelerin delâlet ettiği manaları iyimserlik ifade eden manalarla değiştirmek istemiş veya değişimine neden olmuştur. Örneğin kör bir kimseye "gözü gören" manasında بَصِير, çöle de bir insanın çölde başına gelebilecek muhtemel tehlikelerden kurtulmasını ümit ederek "kurtuluş yeri" manasında مَمَارَة; مَمَى (humma hastalığı) yerine مَبْرُوكَة denilmiştir.³⁵ Bunun yanı sıra müstehcen şeylere delalet eden lafızlarda değişim oldukça hızlıdır. Her dilde müstehcen şeyleri ifade eden umumun önünde kullanılabilen lafızlar olduğu gibi argo diye tabir edilen ve telaffuzunun hoş görülmediği lafızlar da mevcuttur. لَامَس kelimesinin cinsel ilişki manasında kullanılması buna örnek olarak zikredilebilir.³⁶

2. Harran Arap Dialektinde Anlam Değişimine Uğramış Kelimeler

Anlam değişimi, bir kelimenin anlattığı kavramdan az ya da çok uzaklaşması, onunla uzak-yakın ilgisi bulunan, ya da hiç ilgisi bulunmayan yeni bir kavramı yansıtır duruma gelmesidir.³⁷ Dolayısıyla anlam değişimi aynı dil içerisinde bir kelimenin farklı zaman dilimlerinde farklı anlamları yansıtmaları şeklinde de gerçekleşebilir. Harran Arapları, Standart Arapçanın konuşulduğu ve yazı dili olarak kullanıldığı coğrafyadan uzaklaştıkları için zaman içinde bu anlam değişimleri meydana gelmiştir. Gerek aynı dil içerisinde ve gerekse başka bir dile geçiş sürecinde kelimelerin uğradığı anlam değişmelerini üç başlık altında ele alınabilir. Bunlar; anlam daralması, anlam genişlemesi ve başka anlama geçiş ya da anlam kaymasıdır.³⁸

³⁰ Hilâl, *İlmu'l-luğa beyne'l-kadim ve'l-hadis*, 233.

³¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/145-146.

³² Kerim Demirci, *Türkoloji İçin Dilbilim-Konular, Kavramlar, Teoriler* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2014), 199.

³³ Abdulkahir el-Cürcânî, *Esrâru'l-belâğa* (Cidde: Dâru'l-Medenî, ts.), 350-351.

³⁴ Ebü'l-Feth Osmân İbn Cinnî, *el-Hasâis* (el-Heyetu'l-Misriyye, ts.), 1/38.

³⁵ Enis, *Dilâletu'l-elfâz*, 143; Hilâl, *İlmu'l-luğa beyne'l-kadim ve'l-hadis*, 225; el-Mubarak, *Fıhu'l-luğati ve hasâ'isu'l-arabiyye*, 215-216.

³⁶ Enis, *Dilâletu'l-elfâz*, 140-142.

³⁷ Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi* (Ankara: A.Ü.D.T.C.F. Yayınları, 1978), 118.

³⁸ Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, 118.

2.1. Anlam Daralması (التقلص الدلالي)

Anlam daralması, “kelimenin eskiden anlattığı şeyin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesi, ilk şekline göre anlamında bir daralma görülmesi” şeklinde tanımlanabilir.³⁹ Başka bir deyişle vaz’ itibarıyla daha genel bir anlam ifade eden kelimenin, sonraları kapsam açısından daha sınırlı bir anlama sahip olmasıdır.⁴⁰ Harran lehçesinde anlam daralması ile kelimenin MSA’da ifade ettiği mananın bir bölümünü ifade etmesini kastediyoruz.

Örneğin MSA’da her türlü elbise ve giyecek manasında kullanılan اَثْوَاب / ثِيَاب / ثَوْب kelimesi⁴¹ Harran lehçesinde ثَوْب / ثِيَاب (sôb/syâb) şeklinde kullanılmakta olup daralmaya uğramış ve yalnızca “kadın elbisesi” manasında kullanılmaya başlamıştır. HAD’de genel manada elbise yani hem erkek hem de kadınların kullandığı kıyafet kastedildiğinde اِهْدُوم (hdûm) sözcüğü kullanılır.

Yine كَبِن kelimesi MSA’da süt, yoğurt, ayran ve bazı bitkilerdeki beyaz sıvı manasında kullanılırken,⁴² HAD’de لَبِن (liben) sadece “ayran” manasında kullanılmaktadır. Süt için حَلِيب (halîb), yoğurt için حَائِر (hâsir) kullanılır. Dolayısıyla kelime anlam daralmasına uğramıştır.

MSA’da قَذَف fiili “atmak, kovmak, suçlamak, fırlatmak, savurmak, iftira atmak, kusmak, çıkarmak, kürekle birşeyi suda hareket ettirmek, sandalla gezinmek” gibi manalara gelmektedir.⁴³ Bu kelime HAD’de kâf ve zal harfinde ibdal sonucu جَدَف (cidef) şeklinde kullanılıp sadece “kustu” manasında kullanılmaktadır.⁴⁴

دَار kelimesi de MSA’da “ev, oda, kabile, bir kavmin bulunduğu mevki” gibi manalara gelmektedir.⁴⁵ HAD’de ise دَار (dâr) kelimesi sadece “oda” manasında kullanılarak anlam daralmasına uğramıştır.

2.2. Anlam Genişlemesi (التعميم الدلالي)

Anlam genişlemesi ise, bir varlığın bir türünü ya da bir bölümünü anlatan, kullanılış alanları dar olan şeyleri gösteren kelimelerin zamanla o varlığın bütünü, bütün türlerini birden anlatır duruma gelmesi, daha geniş alanlarda kullanılan şeyleri yansıtması şeklinde tanımlanabilir.⁴⁶ Başka bir deyişle bir kelimenin, kapsam açısından önceleri sınırlı bir anlam ifade ederken, sonradan daha geniş bir anlama sahip olmasıdır.⁴⁷ Anlam genişlemesi sürecinde kelime, önceki ifade ettiği anlamını da korumakla birlikte bünyesine kattığı yeni anlamla beraber daha geniş bir anlam ifade etmeye başlar. Harran Arap Diyalektinde anlam genişlemesinden kastımız, kelimenin MSA’da ifade ettiği bir bölümünü veya türünü ifade ettiği mananın artık bütünü veya tüm çeşitlerini ifade etmesidir.

Örneğin MSA’da ise هَدِم / هَدِمَ “eski, yamalı elbise” manasındadır.⁴⁸ Harran lehçesinde ise هَدِم / هَدِمَ (hidim / hdûm) şeklinde kullanılmaktadır ve her türlü elbise için kullanılır. Böylece bu kelime, sadece

³⁹ Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, 119.

⁴⁰ Hilâl, *İlmu’l-luğa beyne’l-kadim ve’l-hadis*, 221; el-Mubarak, *Fıkhul-luğati ve hasâ’isu’l-arabiyye*, 197.

⁴¹ Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu’l-arûs min cevâhiri’l-kâmûs* (Kuveyt: Dâru’l-hidâye, 1965), 2/109.

⁴² Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu’l-ayn* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2003), 4/68.

⁴³ el-Ferâhidî, *Kitâbu’l-ayn*, 3/369.

⁴⁴ Önel, “Harran Bölgesinde Konuşulan Arap Diyalektinin Dil Bilimsel Özellikleri ve Sözlü Edebiyat Malzemeleri”, 271-272.

⁴⁵ İbn Faris, *Mu’cemu mekâyisi’l-luğa*, 2/311-312; ez-Zebîdî, *Tâcu’l-arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, 11/318; Reinhart Dozy, *Tekmilatu’l-me’âcimi’l-Arabiyye*, çev. Muhammed Selim en-Ne’îmî (Bağdat: Dâru’r-Reşîd, 1980), 4/435.

⁴⁶ Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, 120.

⁴⁷ Hilâl, *İlmu’l-luğa beyne’l-kadim ve’l-hadis*, 227; el-Mubarak, *Fıkhul-luğati ve hasâ’isu’l-arabiyye*, 190.

⁴⁸ İbn Faris, *Mu’cemu mekâyisi’l-luğa*, 6/41.

eski elbiseleri değil yeni elbiseleri de kapsar bir hal almıştır. Dolayısıyla bu kelime anlam genişlemesine uğramıştır.⁴⁹

Yine HAD'de كَطْمَةٌ (*gut.ma*) “biraz, bir parça” manasında kullanılır. Bu kelimenin aslı muhtemelen MSA'daki قَطَمَ fiilinden gelmektedir. قَطَمَ fiili “kesti, dişledi, dişleyle bir şeyin parçasını alıp yedi” gibi manalara gelir. MSA'da كَطْمَةٌ kelimesine benzer isimler قَطْمَةٌ veya قَطِيمَةٌ kelimeleridir. قَطْمَةٌ “parça, lokma” gibi manalara gelir. قَطِيمَةٌ ise “ekmek vb. şeylerin kırıntısı, parçası, tadı değişmiş süt, bir parça yemek” manalarına gelmektedir.⁵⁰ Dolayısıyla bu kelimenin anlamı “parça, ekmek kırıntısı” vb. manalarda iken HAD'de anlamı genişleyip hem zamanın bir parçası demek olan “biraz, bir müddet” manasında hem de “her şeyin parçası, birazı” manasında kullanılır hale gelmiştir.

MSA'da طَابَ fiili “iyi oldu, hoş oldu, helal oldu, olgunlaştı” manasındadır. طَيِّبٌ kelimesi ise “hoş, iyi, güzel, temiz, helal” gibi anlamlara gelir.⁵¹ HAD'de ise طَابَ (*t.âb*) fiili “iyi oldu, iyileşti, hastalıktan kurtuldu, sağlığına kavuştu” gibi anlamlar ifade eder. طَيِّبٌ (*t.ayyib*) ise “iyi, hoş, sağlıklı, hayatta, canlı, diri, yaşıyor” gibi anlamlar taşır. Bu kelimedede ortak genel mana iyi olmaktır. HAD'de “sağlıklı olma” anlamı “hastalık illetinden kurtulmuş olup iyi bir durumda olma”; “hayatta olma” anlamı ise “ölüm afetinden uzak olup iyi bir durumda olma” halini ifade etmektedir. Bu anlamları örnek cümleler üzerinden inceleyelim.

“İyi, güzel” manasında kullanımı: Bir kimseye “nasılsın?” sorusu HAD'de اِسْتَوْنَكُ؟ (*ışnônek?*) şeklinde sorulur. Buna cevap olarak “iyiyim Allah'a hamd olsun” manasında طَيِّبٌ، زَيْنٌ، اَلْحَمْدُ لِلَّهِ (*t.ayyib, zén, el-h.amdi-llâ*) şeklinde karşılık verilir.

“Sağlıklı, iyileşmiş” manasında kullanımı: Birine “hastanız nasıl oldu?” sorusu HAD'de اِسْتَوْنُ صَاَزَ (*ışnôn s.âr marz.ânkum?*) şeklinde sorulur. Buna cevap olarak “iyileşti, iyileşti, şimdi iyileşmiş, sağlıklı” manasında طَيِّبٌ، اَلْحَزُّ طَيِّبٌ (*t.âb, t.âb, elh.az t.ayyib*) şeklinde karşılık verilir.

“Diri, canlı, hayatta” manasında kullanımı: Bir kişiye “baban öldü mü yoksa hayatta mı?” sorusu HAD'de اَبُوْكَ مَيِّتٌ اَلَّ طَيِّبٌ؟ (*abûk meyyit elli t.ayyib?*) şeklinde sorulur. Burada طَيِّبٌ (*t.ayyib*) kelimesi “canlı, diri, hayatta” gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁵²

MSA'da عَمٌّ “amca”, عَمَّةٌ ise “hala” anlamına gelmektedir. HAD'de ise عَمٌّ (*am*) hem “amca” hem de “kayınbaba” manasındadır. عَمَّةٌ (*ammi*) ise hem “hala” hem de “kaynana” manasındadır. Dolayısıyla bu kelime anlam genişlemesine uğramıştır.

MSA'da حَلَالٌ kelimesi “helal, izin verilmiş şey, caiz, meşru” gibi anlamlara sahiptir. HAD'de ise حَلَالٌ (*halâl*) kelimesi hem “helal, caiz, meşru” hem de “büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar” manasında kullanılır. Bu isim, hayvanların helal rızık elde etme vesilesi olması sebebiyle verilmiş olabilir. Aynı zamanda bu kelime “mal, öz servet” manasında da kullanılır. Örneğin هَذَا مِنْ حَلَالِي “bu benim öz malımdandır” şeklinde bir anlam ifade eder.

⁴⁹ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-âyn*, 3/69.

⁵⁰ ez-Zebidî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 33/289.

⁵¹ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-âyn*, 3/69; Ibn Faris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, 3/435.

⁵² Önel, “Harran Bölgesinde Konuşulan Arap Diyalektinin Dil Bilimsel Özellikleri ve Sözlü Edebiyat Malzemeleri”, 272-273.

MSA'da قَلْبٌ kelimesi “kalp, yürek, akıl, bir şeyi çevirmek, en şerefli, en öz” gibi anlamlara gelir.⁵³ HAD'de ise كَلِبٌ (*galib*) kelimesi hem “kalp, yürek, insanın içi” hem de “karın, karnın iç kısmı” gibi anlamlara gelir. Karın manasında ayrıca بَطْنٌ kelimesi de lehçede kullanılmaktadır.

MSA'da رَأْسٌ kelimesi “baş, uç, tepe, kafa, büyük topluluk” gibi manalara gelir.⁵⁴ HAD'de ise رَأْسٌ (*râs*) kelimesi hem “baş, kafa, uç, tepe” gibi anlamlara hem de “saç” manasına gelir. رَأْسٌ kelimesinin “saç” manasında kullanılması bütünü zikredilip parçanın kastedilmesi şeklinde bir mecaz-ı mürseldir.

2.3. Anlam Kayması (الانحراف الدلالي)

Anlam kayması, kelimenin eskiden yansıttığı kavramdan tamamen ayrı, yeni bir kavramı yansıtır duruma gelmesidir.⁵⁵ Başka bir ifadeyle bir kelimenin önceden kullanıldığı mananın dışında, başka bir anlamda kullanılmaya başlamasıdır. Bu husus Arap dilinde mananın benzerlik alakası sebebiyle ya istiare ya da mecaz-ı mürsel şeklinde gerçekleşir.

Harran lehçesinde anlam kaymasından kastımız kelimenin MSA'da ifade ettiği manadan farklı bir mana ifade etmeye başlamasıdır.

Örneğin تَوَّنُ/تَوُّو (tevvîn/tevvuu) fiili Harran lehçesinde “az önce, demin” manasında kullanılır. MSA'da ise karşılığı تَوَّ / لَتَوَّ / لَتَوَّ olup “doğrudan, hemen, şimdi, aniden, çok geçmeden” gibi manalara gelir.⁵⁶ Dolayısıyla bu kelime HAD'de anlam kaymasına uğramıştır.

MSA'da يُشَاوِرُ / شَاوَرَ fiili, “istişare etmek, danışmak” manasında kullanılırken,⁵⁷ bu fiil HAD'de شَاوَرَ/يُشَاوِرُ (*şâvar/ işâvir*) şeklinde kullanılıp “kulağına fısıldadı, fısıldaştı” manasında kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu fiilin manası asıl anlamından uzaklaşmıştır.

MSA'da يَفْضِي / فَضِيَ şeklinde olup “vakit geçirdi, hüküm verdi, bitirdi, tamamladı, bir şeyi iyi yaptı” manasında kullanılan bu fiil,⁵⁸ Harran Arapçasında يَكْظِي/ كَظَّ (*gız.a/yıgz.ıy*) şeklinde kullanılıp hem “bitti” hem de “bitirdi” manasında kullanılmaktadır. Örneğin كَظَّ الدَّرْسُ (*ed-ders gız.a*) cümlesi “ders bitti” manasındadır. كَظَّ شُكْلُو (*gız.a şukluv*) ise “işini bitirdi” manasındadır. MSA'da bu manayı karşılayan kelimeler ise اَنْتَهَى ve اَنْهَى fiilleridir. Dolayısıyla bu kelimedede anlam kayması meydana gelmiştir.

MSA'da حَمٌّ kelimesi “kayınbaba” veya “kocanın erkek akrabaları (kardeşi, amcası vb)” anlamındadır. حَمَّاء ise “kocanın veya karının annesi” anlamına gelir.⁵⁹ HAD'de ise حَمٌّ (*hami*) kelimesi “kayınbaba” manasında kullanılmayıp yalnızca “kayın” manasında kullanılır. Müennesi de حَمَّاء (*hamâ*) olup “görümce” manasındadır. “Kaynana” manasında kullanılmamaktadır. Dolayısıyla bu kelime anlam daralmasına uğramıştır.

⁵³ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-âyn*, 3/421; İbn Faris, *Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa*, 5/17-18.

⁵⁴ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-âyn*, 2/82; İbn Faris, *Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa*, 2/471.

⁵⁵ Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, 121.

⁵⁶ Kadir Güneş (İstanbul: Mektep Yayınları, 2011), “Arapça - Türkçe Sözlük”, 124.

⁵⁷ İbn Faris, *Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa*, 3/227.

⁵⁸ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-âyn*, 5/185; İbn Faris, *Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa*, 5/99-100.

⁵⁹ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-âyn*, 1/361.

HAD'de شَافَ / يَشُوفُ (şâf/iyšûf) “gördü” manasındaki bu fiil MSA'da يَشُوفُ / شَافَ şeklinde olup “baktı, gözetledi, yüksek bir yere çıkıp bakındı, bir şeyi açtı, ortaya çıktı, zuhur etti” gibi manalara gelmektedir.⁶⁰ Dolayısıyla aslı “baktı, gözetledi” olan fiil anlam kaymasına uğrayarak HAD'de sadece “gördü” manasında kullanılır olmuştur.

HAD'de كِشَمَ / يَكِشِمُ (kişem/yikşim) fiili “yırttı, ikiye ayırdı” gibi manalara gelir. كِشَمَ الْوَرَكَةَ (kişem el-ivriğa) cümlesi “kağıdı yırttı” manasına gelir. Örneğin كِشَمَ الرَّقِيفَ كِشْمَتَيْنِ (kişem e-rkıf kişmitén) cümlesi “ekmeği iki parçaya ayırdı” manasındadır. Ayrıca كِشَمَ / يَكِشِمُ (keşşem/iškeşşim) fiili de “yırtaarak parçaladı, paramparça etti” manasında kullanılır. Örneğin كِشَمَ الْكِتَابَ (keşşem el-iktâb) cümlesi “kitabı parçaladı” anlamına gelir. MSA'da ise كِشَمَ أَنْفَهُ ifadesi “burnunu kökünden kesti” manasında, كِشَمَ الْفَتَاءَ أَوْ الْجَزَرَ ifadesi de “salatalık veya havucu sertçe yedi” manasındadır.⁶¹ Dolayısıyla MSA'da “kesti ve yedi” manasındayken HAD'de asıl anlamından uzaklaşmıştır.

MSA'da aslı أَجْرُ olup “ertele, geride bırak, sonraya al” manasında kullanılan emir fiil ⁶², HAD'de وَجَّرَ (vahjjer) şeklinde “çekil, uzaklaş” manasındadır. Dolayısıyla bu fiil aslından uzaklaşmış olup anlam kaymasına uğramıştır.

HAD'de صَطَّرَ / يُصْطِرُّ (s.it.ar/yust.ur) “tokatladı” manasındadır. صَطْرَةٌ ise “tokat” manasında isim bir kelimedir. Bu kelimenin MSA'daki “dizilme, saf olma, yazma” manasını ifade eden سَطَّرَ fiilinden gelmiş olması muhtemeldir.⁶³ MSA'da سَطَّرَ عَدُوَّهُ ifadesi “düşmanını devirdi, yere serdi, satır çizer gibi kafasını uçurdu”, سَطَّرَ الشَّيْءَ بِالسَّيْفِ ifadesi de “bir şeyi kılıçla kesti” manalarına gelir.⁶⁴ Dolayısıyla fiil, HAD'de asıl manasından uzaklaşmıştır.

MSA'da حُنَّةٌ kelimesi “genizden gelen ses” manasındadır.⁶⁵ HAD'de ise حُنَّةٌ (hunni) “sümük” manasındadır. Dolayısıyla bu kelime anlam kaymasına uğramıştır.

MSA'da فَصَّةٌ kelimesi “kahkül, saç lülesi, perçem, alın üzerindeki kıllar” anlamlarına gelir.⁶⁶ HAD'de ise كُصَّةٌ (kus.sa) “alın” manasındadır. Burada parçanın ismi bütüne verilerek mecaz-ı mürsel yapılmış ve asıl anlam unutulmuştur.

HAD'de مَطَّغَةٌ (mat.ga) kelimesi “öpücük, sertçe öpme, dudakları patlatarak öpme” manasında kullanılır. MSA'da ise مَطَّغَةٌ ismi veya مَطَّغَ fiili “bir şeyin tadına varmak için dudak ve dille çıkarılan ses, dilin

⁶⁰ İbn Faris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, 3/228-229; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 9/184-185; Luvis Ma'lûf el-Yesûî, *el-Muncid fi'l-luğa* (Beyrut: Dâru'l-Meşrik, ts.), 408.

⁶¹ İbn Faris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, 5/182; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 12/519; el-Yesûî, *el-Muncid fi'l-luğa*, 687.

⁶² ez-Zebidi, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 10/32.

⁶³ İbn Faris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, 3/72-73.

⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 4/363.

⁶⁵ el-Ferâhidi, *Kitâbu'l-'ayn*, 4/142.

⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 7/73.

üst damağa temas ettirilmesiyle çıkan ses” manasındadır.⁶⁷ HAD’de de *تَطَّغَ* (*tumat.t.ağ*) fiili bu manada kullanılmaktadır. Ancak *مَطَّغَ* (*mat.ga*) kelimesi anlam kaymasına uğramıştır.

انْهَزَمَ (*nhizem*) fiili HAD’de “kaçtı” manasında kullanılan mazi bir fiildir. *هَزِمَ* (*hezîmi*) ise “kaçmak, kaçış” manasında bir mastardır. MSA’da ise *هَزِمَ* fiili “yenilgiye uğradı, kaybetti, mağlup oldu, asa vb. için ikiye ayrıldı, kırıldı” manasındadır.⁶⁸ *هَزِيمَةٌ* ise “mağlubiyet, bozgun, yenilgi” manasındadır.⁶⁹ Muhtemelen savaşta mağlup olan kaçıp gittiğinden “hezimet” kelimesine “kaçış” anlamı yüklenmiştir.

HAD’de *فَكَّرَ* (*fagır*) kelimesi “bela, musibet, dert” manasında kullanılmaktadır. Bu kelimenin aslı MSA’da *فَقْرٌ* kelimesidir. *فَقْرٌ* “fakirlik, yoksulluk, eksiklik” manasına gelir. *فَقِيرٌ* ise omurga kemiği kırılmış kişi için kullanılır. “Yoksul, muhtaç” anlamındaki *فَقِيرٌ* kelimesi de bu kelimenin mecazıdır.⁷⁰ HAD’de *فَكْرِيٌّ* (*fagriy*) “başımın belası, derdim, musibetim” gibi anlamlara gelir. Burada da fakirliğin dert vesilesi olmasına atıfta bulunularak her dert için *fagır* kelimesi kullanılmaya başlamıştır.

شَنَّفٌ (*şennef*) kelimesi HAD’de “burnu havaya kalktı, kibirlendi” manasında bir mazi fiildir. MSA’da ise *شَنَّفٌ* fiili “kulağına küpe taktı, sesiyle eğlendirdi, sesi kulağa hoş geldi” gibi manalara gelmektedir.⁷¹ Yine *شَنَّفٌ* / *يَشَنَّفُ* / *شَنِفٌ* kelimesi “buğz, öfke” manasını ifade eder.⁷² Halil b. Ahmed (ö. 175/791) de bu kelimenin “şiddetli öfke” manasına geldiğini ifade ederek *شَنِفٌ* kelimesinin “öfkeleni” manasında olduğunu belirtir.⁷³ HAD’de kullanılan kelimenin bununla yakınlığı daha fazla gözükmemektedir. Öfkelenen birinin yüz çevirmesinden hareketle böyle bir mana elde edilmiş olabilir. Her iki durumda da kelime asıl manasından uzaklaşmıştır.

بَاكُورَةٌ (*bâkûra*) kelimesi HAD’de “baston” manasında kullanılır. MSA’da ise *بَاكُورَةٌ* “bir şeyin ilki, ilk meyve, tan, doğuş, ilk netice” manasındadır.⁷⁴ Muhtemelen baston yaşlılık ve ölümün ilk habercisi olarak görüldüğünden ona bu isim verilmiştir.⁷⁵

MSA’da *هَيَّرَ* veya *هَوَّرَ* fiili “yıktı, devirdi, vadiye düştü” manasına gelir. *هَيَّرَ* veya *هَوَّرَ* ise “yıkıldı, devrildi”, kış veya gece için kullanıldığında “çoğu geçti, soğuğu, karanlığı kırıldı”, konuşma için kullanıldığında “düşünmeden, aldırış etmeden konuştu” gibi anlamlara gelir.⁷⁶ HAD’de ise *هَيَّرَ* “çağırıldı, davet etti, gitmeyi teklif etti” gibi anlamlara gelirse *تَهَيَّرَ* ise “hazırlandı, gitmeye niyetlendi” gibi anlamlar ifade eder. Dolayısıyla bu kelime anlam kaymasına uğramıştır.

⁶⁷ İbn Faris, *Mu’cemu mekâyîsi’l-luğa*, 5/333.

⁶⁸ el-Yesûi, *el-Muncid fi’l-luğa*, 865-866.

⁶⁹ İbn Faris, *Mu’cemu mekâyîsi’l-luğa*, 6/51.

⁷⁰ İbn Faris, *Mu’cemu mekâyîsi’l-luğa*, 4/443-444.

⁷¹ Güneş, “Arapça - Türkçe Sözlük”, 647; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 9/183.

⁷² İbn Faris, *Mu’cemu mekâyîsi’l-luğa*, 3/219.

⁷³ el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-’ayn*, 6/267.

⁷⁴ el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-’ayn*, 5/365; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 4/77.

⁷⁵ Önel, “Harran Bölgesinde Konuşulan Arap Diyalektinin Dil Bilimsel Özellikleri ve Sözlü Edebiyat Malzemeleri”, 274-276.

⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 5/268.

MSA'da حَطَرَ fiili "meydana geldi, aklına geldi, hatırladı, yürüyüşünde yalpaladı" gibi manalarda kullanılır.⁷⁷ HAD'de ise حَطَرَ (hıtar) fiili "misafir oldu, misafirliğe gitti, misafir olarak uğradı" gibi manalara gelir. Bu fiil "misafir" manasına gelen حَاطِرٌ (hâtır) ismiyle aynı kökten gelmektedir. "Hatırlamak, aklına gelmek" manaları ile "misafir olmak" manası arasında aslında bir bağlantı vardır. Zira hatırlanan gidip ziyaret edilir ve ona misafir olunur. Muhtemelen bu bağlantı nedeniyle kelimeye böyle bir anlam yüklenmiştir. Ancak zamanla asıl anlam unutulmuştur.

MSA'da تَحَرَّجَ fiili "mezun oldu, öğrenimi tamamladı, ilmi öğrendi" gibi manalara gelir.⁷⁸ HAD'de ise تَحَرَّجَ (tiħarrac) kelimesi "alışveriş yaptı, ihtiyaçlarını satın aldı" manasında kullanılmaktadır.

MSA'da حَكَى fiili "anlattı, nakletti, vafetti, benzerini getirdi, konuştu" gibi anlamlara gelir.⁷⁹ HAD'de ise حَجَّ (hiçe) şeklinde kullanılan fiil, "küfür etti, kötü söz söyledi", حَجَّيْ (ħaçiy) şeklindeki mastarı da "küfür, küfretmek ve kötü söz" manasındadır. Mastarı "konuşma" manasında da kullanılmaktadır.

MSA'da عَزَمَ fiili "azmetti, karar verdi, kesin bir şekilde kararlı oldu, niyet etti, sabretti, ciddi ve ısrarcı oldu, yemin etti, rukye amacıyla Kur'an'dan ayetler okudu" gibi anlamlar taşır.⁸⁰ عَزَمَ kelimesi ise "kesin karar, azim, kararlılık, muska, büyü, sihir, istek ve farz" gibi manalara gelir.⁸¹ HAD'de ise عَزَمَ ('izem) fiili "davet verdi, davete çağırdı" gibi anlamlar taşır. عَزَمَ ('azîmi) ise "davet, ziyafet, davet yemeği" gibi manalar ifade eder. Reinhart Dozy de bu kelimenin bu anlamda kullanılabileceğine işaret etmiştir.⁸² Kanaatimizce bu anlam 'âmmice'den alınmıştır.

MSA'da طَرَحَ fiili "attı, fırlattı, savurdu, yere bıraktı, indirdi" gibi anlamlara sahiptir.⁸³ HAD'de ise طَرَحَ (tırāh) fiili "bayılttı" manasındadır. MSA'da اِنْطَرَحَ fiili ise "savruldu, atıldı, kendini savurup yere attı, düştü" gibi anlamlara sahiptir.⁸⁴ HAD'de ise اِنْطَرَحَ (int.ırāh) fiili "bayıldı" manasında kullanılır. Bayılmak "kişiyi yere atmak, yere düşmesine sebep olmak" gibi anlamları da içerir. Bayılmak ise "yere düşmek" gibi bir anlam da taşır. Dolayısıyla anlam kayması olmakla beraber asıl mana ile de bir bağlantı mevcuttur.

MSA'da جاهل kelimesi "bilgisiz, ilimsiz, bilgi ve görgüden yoksun" manasında kullanılır.⁸⁵ HAD'de ise جاهل (câhil) kelimesi "bekâr" manasında kullanılmaktadır. Bu kelimedede evlilik ile zihni olgunluk arasında bir bağ kurularak bekar olanın henüz tam bir olgunluğa erişmediğine işaret edilmektedir.

⁷⁷ İbn Faris, *Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa*, 2/199; er-Râzi, *Muhtârü's-Sihâh*, 76.

⁷⁸ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabîyyeti'l-mu'âsıra*, 626.

⁷⁹ el-Yesûî, *el-Muncid fi'l-luğa*, 146.

⁸⁰ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabîyyeti'l-mu'âsıra*, 2/497; İbn Faris, *Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa*, 4/308-309; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 33/89.

⁸¹ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabîyyeti'l-mu'âsıra*, 2/495; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 33/89.

⁸² Dozy, *Tekmiletu'l-me'âcimi'l-'Arabîyye*, 7/203.

⁸³ İbn Faris, *Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa*, 3/455.

⁸⁴ Dozy, *Tekmiletu'l-me'âcimi'l-'Arabîyye*, 7/32; Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabîyyeti'l-mu'âsıra*, 2/1393.

⁸⁵ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 28/256.

3. Harran Arap Diyalektinde Alternatif Kelime Kullanımları

HAD'de kullanılan kelimeler MSA'da kullanılan kelimelerle büyük oranda örtüşmektedir. Bunun yanı sıra MSA'da yaygın olarak kullanılan kelimeler yerine HAD'de alternatif kelimeler kullanıldığı görülmektedir. Örneğin MSA'da “çaldı” manasındaki fiil için genellikle سَرَقَ kelimesi kullanılır. İsm-i faili de سَارِق “çalan” şeklindedir. Ancak Harran lehçesinde “çaldı” kelimesi için بَاغَ (bag) - اِيْبُوْغَ (iybûg) fiili kullanılır. İsm-i faili de بَوَاغَ (bevvağ) veya بَايِغَ (bâyic) şeklindedir. Bu fiil klasik sözlüklerde (بَاغَ - يَبُوغُ - بَوَاغًا) şeklinde geçer. Bu kelime “herhangi bir insanın hakkına hukukuna tecavüz etmek, batıl bir haber iletmek, yalan söylemek, batıl” gibi anlamlara gelir.⁸⁶ İbn Abbâd bu kelimeye “çalmak, hırsızlık yapmak” manasını da vermektedir.⁸⁷ HAD'de سَرَقَ yerine بَاغَ (bag) fiili kullanılarak alternatif kelime tercihinin gidilmiştir.

MSA'da “girdi” manasındaki fiil için genellikle دَخَلَ kelimesi kullanılır. Ancak Harran lehçesinde “girdi” kelimesi için حَشَّ (haş) - اِيْحَشَّ (iyhuş) fiili kullanılır. Bu fiil Arapça sözlüklerde de aynı anlamda (حَشَّ - يَحْشُ - حَشًّا) şeklinde geçer.⁸⁸ Böylece HAD'de دَخَلَ yerine alternatif kelime olarak حَشَّ (haş) kullanılmaktadır.

MSA'da “süslenmek” manasında genellikle تَزَيَّنَ - تَزَيَّنَ - تَزَيَّنَ fiilleri kullanılmaktadır. HAD'de ise “süslenmek” manasında تَصَنَّعَ (tis.anna') - اِيْتَصَنَّعَ (iytis.anna') kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra تَزَيَّنَ (tizeyyen) fiili de HAD'de “traş oldu” manasında kullanılır.

HAD'de دَشَّنَ (deşşen) - اِيْدَشَّنَ (ydeşşin) “başladı” manasında kullanılır. MSA'da ise bu fiil “sundu, açılış yaptı, işe başladı, işe başlattı” gibi manalara sahip olmakla birlikte “başladı” manasını ifade etmek için daha çok بَدَأَ ve diğer şurû' fiilleri kullanılır. Ancak HAD'de بَدَأَ yerine alternatif kelime olarak دَشَّنَ (deşşen) kullanılmaktadır.⁸⁹

Aşağıdaki kelimeler de MSA'daki yaygın kelimeler yerine alternatif olarak kullanılmaktadır:

Anlamı	HAD'de Yaygın Kullanım	MSA'da Yaygın Kullanım
Pencere	طَاغَةَ (t.âga)	نافذة
Halı	كَطِينِيَّةُ / اِفْرَانِسُ ⁹⁰ (gtt.îfi/frâs)	بِسَاط، سَجَادَة، زَرْبِيَّة
Dışarıda, dışında	بَرَّة (barra)	خَارِج
İçeride, altında	جَوَّة (ceva)	تَحْت، دَاخِل
Altında, aşağıda	أَسْفَل (esfel)	تَحْت
İşçi, çalışan	شَاوُل (şâk.ûl)	عَامِل، مَوْظِف
Koydu, girdirdi, soktu	خَشَّشُ / خَطُّ / دِخَسُنْ (haşşes/h.at/dih.as)	أَدْخَلَ
Çıkardı	طَلَعُ / اِطْلَعُ ⁹¹ (t.ila'/it.la')	أَخْرَج
Gönderdi	دَرَّاب (darrab)	أَرْسَلَ
Dinledi, kulak verdi	تَصَنَّتْ ⁹² (tis.annet)	أَسْمَعَتْ، اسْتَمَعَتْ

⁸⁶ Ezherî, Tehzîbu'l-Luğa, 9/262.

⁸⁷ ez-Zebidî, Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs, 25/107.

⁸⁸ Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, el-Fâik fi ġaribi'l-hadîs, thk. Muhammed 'Ali el-Beccavî - Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Dâru'l-kutub, 1971), 3/134; ez-Zebidî, Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs, 17/184.

⁸⁹ Önel, “Harran Bölgesinde Konuşulan Arap Diyalektinin Dil Bilimsel Özellikleri ve Sözlü Edebiyat Malzemeleri, 277-278.

⁹⁰ “frâş” kelimesi HAD'de ayrıca döşek, yaygı, şilte, yatak, minder, sergi gibi manalara gelir.

⁹¹ طَلَع hem “çıkardı” hem de “çıkardı” manasında kullanılmaktadır.

Çocuk, oğul	(‘aciy) عَجِي	طفل، ولد
Açtı	(fak) فَكَّ	فتح
Sonra	(‘ugub) عُبَّ	بعد
Hasta	وَجَعَانُ / مَرِضَانُ / مُوَعِدِلُ (vec‘ân/marz.ân/mû ‘adil)	مريض، عليل، سقيم
Uyandı	كَيْعَدُ / اصْحِي / كَامُ (gi‘ad/s.h.iy/gâm)	استيقظ، قام
Orada	(k.âdiy) / قَادِي	هناك
Gördü	(şâf) شَافَ	رَأَى
Baktı	دَحَجَّ / دَحَجَّ / دَحَجَّ	نَظَرَ
Gecikti	(ti‘avvag) تَوَوَّغَ	تَأَخَّرَ
Attı, fırlattı	(zet/t.avvah) زَتَّ / طَوَّحَ	رَمَى
Süpürge	(migesşsi) مِغْسِيَّة	مَكْسِيَّة
... yerine	(b-arz) بَارِظَ	بَدَلًا مِنْ
Kedi	(bis) بَسَنَ	قَطَّ
Yaz	(gêz) كَيْظَ	صَيْفَ
Adam	(zlimi) زَلِيمِي	رَجُلَ
Kadın/lar	(h.urma/h.arîm) حُرْمَةٌ / حَرِيمٌ	امْرَأَةٌ / نِسَاءَ
Biber ⁹³	(s.ôt) صُوْتٌ	فُلْفُلٌ
Sahip	(râ‘iy) رَاعِي	صَاحِبٌ / دُو

Alternatif kelime kullanımlarına dair örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bir asırdan daha uzun bir süredir Arap dünyasından kopuk olan Harran bölgesinde kadim kelime kullanımlarına da rastlanmaktadır. Harran bölgesinde klasik sözlüklerde bulunan ancak standart Arapçada pek kullanılmayan kelimelerin kullanımı alternatif kelime kullanımlarında daha sık karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Harran bölgesinde konuşulan Arapça diyalekt biçimsel özellikler açısından Modern Standart Arapçaya büyük oranda paralel özelliklere sahip olduğu gibi, sözcüklerin delalet ettiği anlamlar bakımından da çok büyük oranda paralellik bulunmaktadır. HAD’de kullanılan Arapça sözcüklerin çoğu MSA’daki anlamını yansıtmaktadır. Ne var ki telaffuzla ilgili birtakım farklılıklar bulunmakta, harflerde ibdal ve kalb gibi hususlar olmaktadır. Bunun yanı sıra Harran bölgesinde konuşulan diyalektin bünyesindeki bazı kelimeler zaman içinde anlam değişimlerine uğramıştır. Arap dünyasından uzaklaşan ve kopan bu bölgede süreç içerisinde bu değişimin olması doğaldır. Zira bölgedeki Araplar yüz yıldan bu yana Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde, Rakka, Halep, Şam gibi civarındaki Arap kentlerle bağlantısı kopuk ve Araplardan uzak şekilde yaşamaktadır. Bu süreçte dilin değişmesi, dildeki sözcüklerin göstergelerinde farklılaşmanın meydana gelmesi kaçınılmazdır. Bu anlamsal değişim, kelimenin ifade ettiği geniş mananın daralması, dar mananın genişlemesi veya tamamen değişmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

HAD’de dikkat çeken hususlardan biri de çokça alternatif kelime kullanımlarına başvurmasıdır. MSA’da bir şeyi ifade etmek için kullanılan yaygın kelimeler yerine başka kelimeler kullanılmaktadır. Diyalekte kullanılan bu kelimeler, çoğu klasik Arapçada bulunan ve kadim dönemlerde aynı veya yakın anlamlarda kullanılan kelimelerdir. HAD’de alternatif kelimelerin yanı sıra klasik Arapçada kullanılmayan bazı garib kelime kullanımına da rastlanmaktadır. Arapça sözlüklerde bulunmayan bu kelimelerin kadim

⁹² Bu kelimenin MSA’daki aslı نَمَتْ şeklinde olup kalb-ı mekânî’ye uğramıştır.

⁹³ Karabibere HAD’de de بَيْلِن (bilfil) adı verilir. Ancak yeşil biber veya toz biber için صُوْت (s.ôt) kullanılır.

sami dillerinden kalmış olması veya yabancı dillerden lehçeye girmiş olması muhtemeldir. Harran diyalekti bir bütün olarak incelendiğinde kelimelerdeki anlam değişiminin en yoğun olduğu yerin anlam kayması kısmı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın ortaya koyduğu önemli neticelerden birisi günümüz diyalektleri için yapılacak dil sözlüklerinde anlam farklılıkları ve incelikleri konusunda yeni ve dikkatli yaklaşım usullerine büyük ihtiyaç duyulduğudur.

Kaynakça

- Ahmed Muhtar Ömer. *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsıra*. Kâhire: 'Âlemu'l-kutub, 2008.
- Aksan, Doğan. *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*. Ankara: A.Ü.D.T.C.F. Yayınları, 1978.
- Belasi, Muhammed es-Seyyid Ali. "Arap Dili Semantiği". çev. Celalettin Divlekci. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1997).
- Celâluddîn es-Suyûtî. *el-Muzhir fî 'ulûmi'l-luga ve envâ'iha*. thk. Muhammed Câd - 'Ali Muhammed el-Beccâvî. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1986.
- Cürçânî, Abdulkahir. *Esrâru'l-belâğa*. Cidde: Dâru'l-Medenî, ts.
- Demirci, Kerim. *Türkojoloji İçin Dilbilim-Konular, Kavramlar, Teoriler*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2014.
- Dozy, Reinhart. *Tekmiletu'l-me'âcimi'l-'Arabiyye*. çev. Muhammed Selim en-Ne'imî. 10 Cilt. Bağdat: Dâru'r-Reşîd, 1980.
- Ebü Nasr el-Cevherî, Ebü Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî. *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1407.
- Enîs, İbrâhîm. *Dilâletu'l-elfâz*. Kahire: Mektebetu'l-Enclû el-Misriyye, 3. Basım, 1976.
- Ezherî, Ebü Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî. *Tehzîbu'l-Luğa*. thk. Muhammed 'Avd Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001.
- Ferâhidî, Halil b. Ahmed. *Kitâbu'l-'ayn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003.
- Feyyûmî, Ebü'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed b. 'Alî el-Hamevî. *el-Misbâhu'l-Munîr fî Ğarîbi's-Şerhi'l-Kebîr*. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'İlmiyye, ts.
- Güneş, Kadir. İstanbul: Mektep Yayınları, 2011.
- Hamevî, Yâkût. *Mu'cemu'l-buldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâr Sâdır, 1977.
- Hammâdî, Muhammed Câsım. *el-Cezîretu'l-Furâtiyye ve'l-Mûsul*. 2 Cilt. Bağdat, 2. Basım, 2011.
- Hattâbî, Ebü Suleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hattâb el-Bustî. *Ğarîbu'l-Hadîs*. thk. 'Abdulkerîm İbrâhîm el-'Azbâvî. 3 Cilt. Dimaşk: y.y., 1402.
- Haydar, Ferîd Avad. *'İlmu'd-delâle dirâsetun nazariyye ve tatbikiyye*. Kahire: Mektebetu'l-âdâb, 2005.
- Hilâl, Abdulğaffâr Hâmid. *İlmu'l-luğa beyne'l-kadîm ve'l-hadîs*. Matbaatu'l-ceblâvî, 2. Basım, 1986.
- İbn Abdilhak, Ebu'l-Fezâil Safiyyüddîn Abdulmümin b. Abdülhak b. Abdullâh el-Bağdâdî. *Merâsidu'l-ittilâ' 'alâ esmâi'l-emkineti ve'l-bikâ'*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1954.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân. *el-Hasâis*. 3 Cilt. el-Heyetu'l-Misriyye, ts.
- İbn Faris, Ahmed. *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-cil, 1991.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâr Sâdır, ts.
- İbn Sîde, Ebü el-Hasan 'Alî b. İsmail b. Sîde el-Mursî. *el-Muhassas*. thk. Halil İbrâhîm Ceffâl. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1417.
- İbn Şeddâd, İzzüddîn Ebu Abdullah Muhammed b. Ali. *el-A'lâku'l-hatîra fî zikri umerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*. thk. Yahya Zekeriya 'Abbara. 3 Cilt. Şâm: Vezâretu's-Sekâfe, 1991.
- İstahrî, İbn İshâk İbrahim. *Mesâliku'l-memâlik*. Leiden: Brill, 2. Basım, 1927.

- Jastrow, Otto. "Anatolian Arabic". *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. Leiden: Brill, 2006.
- Jastrow, Otto. "Arabic dialects in Turkey – towards a comparative typology". *Workshop on Turkish Dialects*. 16/153-164. İstanbul: Kitap Matbaası, 2006.
- Makdisî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Bennâ eş-Şâmî. *Ahsenu't-tekâsîm fî ma'rifeti'l-ekâlîm*. Kâhire: Mektebetu Medbûlî, 3. Basım, 1991.
- Makdisî, Şemsuddin Ebî 'Abdillah Muhamed. *Ahsenu't-tekâsîm fî ma'rifeti'l-ekâlîm*. Leyden: Brill Matbaası, 2. Basım, 1906.
- Mubarak, Muhammed. *Fıkhü'l-luğati ve hasâ'isu'l-'arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1968.
- Önel, Abdulhakim. "Harran Bölgesinde Konuşulan Arap Dialektinin Dil Bilimsel Özellikleri ve Sözlü Edebiyat Malzemeleri". Malatya: İnönü Üniversitesi, Doktora, 2022.
- Râzî, Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir. *Muhtâru's-Sihâh*. Beyrut: Mektebetu Lubnân, 1986.
- Tawfık, Ahmed Mahmoud Zakaria. "Edimbilimsel İşaretler ve Tefsirdeki Tezahürleri, Enfal Suresinden Örnekler". *Dad Journal* 2/3 (2021).
- Tur, Salih. "Arap Dilinde Anlam Benzerliği Olan Sözcüklerin Yapısı, Kaynağı, Önemi ve Retorik Açısından Değerlendirilmesi". *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*. 1847-1862. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2007.
- Yesûî, Luvîs Ma'lûf. *el-Muncid fî'l-luğa*. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 26. Basım, ts.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Huseynî. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 40 Cilt. Kuveyt: Dâru'l-hidâye, 1965.
- Zemahşerî, Mahmud b. Ömer. *el-Fâik fî ğarîbi'l-hadîs*. thk. Muhammed 'Ali el-Beccâvî - Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutub, 2. Basım, 1971.

Some Meaning Changes and Uses of Alternative Words in the Word Semantics of the Harran Region Arabic Dialect

Citation: Önel, Abdulkhakim, Some Semantic Shifts and Neologisms in Word Semantics of Arabic Dialect in Harran Region, Artuklu Akademi, 2022/9 (2), 289-304s.

Extended Abstract

Harran is a city located in the Diyar Mudar section of the al-Jazeera region in history and a region where Arabs have settled since ancient times. When the al-Jazeera region was shared between Turkey, Iraq and Syria after the First World War; Urfa, Samsat, Harran, Ras al-Ayn (Ceylanpınar), Nusaybin (Nisibis or Nesbin), Cizre (Gazarta), Mardin, Diyarbakır, Hasankeyf, Silvan were left within Turkey; Mosul and Sinjar were in Iraq, Raqqa and Ja'ber remained within the borders of Syria. Before the borders were drawn, Harran had a strong connection with the Euphrates region, especially Raqqa. Most of the Arab tribes in Harran have relatives across the border. Some of the tribes remained on the borders of Turkey, while others remained on the borders of Iraq and Syria. Therefore, the culture and language of this region, which includes the cities of Mosul, Harran, Raqqa, Hasakah and Deir-i Zor, is so close to each other that it can be said to be common. Today, Harran is a district of Şanlıurfa province. Harran is 44 km away from Şanlıurfa and is on the Syrian border in the south. All people of the region are of Arab origin. These Arabs use an Arabic dialect of the Bedouin-Shawi group in their daily conversations. Harran Arabic dialect refer not only to the Arabic spoken in the district of Harran, but also to the Arabic spoken throughout Şanlıurfa and its districts. Therefore, Harran Arabic Dialect (HAD) is a dialect spoken in the center of Şanlıurfa and its surroundings, especially in Harran and Akçakale districts, in Viranşehir, Ceylanpınar districts and in Arabic villages in districts such as Siverek, Hilvan, Bozova and Birecik. The difference in speech between these regions is very limited. Except for a few pronunciations and use of words, the dialect is common. Almost all of the words used in the Harran Arabic Dialect are common with the words used in fasih Arabic. However, in some words, pronunciation differences have occurred due to sound changes. For example, the letter qâf (ق) is associated with the letter g (ك) or jim (ج) in the dialect. In addition, the Harran Arabic dialect was also influenced by Turkish. Turkish words were either used directly in the dialect or were taken by putting them in Arabic patterns and meters. Some of the words used in the Harran Arabic Dialect have acquired a different meaning from the meaning used in modern standard Arabic. As the Harran Arabs moved away from the geography where Standard Arabic is spoken and used as a written language, these meaning changes have occurred over time. The meaning changes of words both in the same language and during the transition to another language can be discussed under three headings. These; semantic narrowing, semantic enlargement and transition to another meaning or semantic shift. The narrowing of meaning is when the word becomes part of what it used to describe, a variant of it. Here, there is a narrowing of meaning according to the first form of the word. In other words, the word, which had a more general meaning when it first appeared, later becomes more limited in scope. For example, when the Word ثياب / ثوب - ثوب was first introduced in MSA, it was used to mean all kinds of clothes and clothing. However, in the Harran Arabic dialect, the word ثوب - ثياب (sôb - syâb) began to be used only in the sense of "women's dress". Therefore, there has been a narrowing in the meaning of the word. Construction of meaning is when the word expresses only a part or a type of what it describes and is seen as a contraction in its meaning relative to its original form. In other words, a word has a limited meaning in terms of scope at first, but has a wider meaning later on. In the process of semantic expansion, the word starts to express a wider meaning with the new meaning it adds to its structure, although it also preserves its previous meaning. For example, in Modern Standard Arabic (MSA), it is جِدْم - أَهْدَام means "old, patched dress". In the Harran dialect, it is used as جِدْم - أَهْدَوْم (hidim - hidum) and is used for all kinds of clothes. Thus, this word has become to include not only old clothes but also new clothes. Therefore, this word has undergone an expansion of meaning. On the other hand, semantic shift is when the word becomes a reflection of a new concept that is completely different from the concept it used to reflect. In other words, it is the beginning of a word to be used in a different sense than the one in which it was used before. This issue takes place either in the form of majaz-ı mursal (metonymy) or istiara (figure of Speech), due to the similarity of meaning in the Arabic language. For example, the verb نَهَزَمَ (nhizem) is a past tense verb used to mean "escaped" in HAD. هَزِيمَةٌ (hezimi) is an infinitive word meaning "escape". The verb هَزِمَ in MSA is "defeated, lost the war, defeated, scepter etc. It means "split in two, broken". هَزِيمَةٌ means "defeat". Therefore, there has been a shift in meaning. The word "defeat" in the Harran dialect is probably given the meaning of "escape" because the defeated in the war fled. One of the striking points in the use of HAD words is the use of alternative words. In MSA, other words are used instead of common words used to express something. These words used in the mouth are the words found in Arabic and used in ancient times. For example, the verb دَخَلَ is commonly used in MSA to mean "input". However, the verb حَسَنَ (has) - يَحْسُنُ (yhas) is widely used for the word "input" in the Harran dialect. This verb is used with the same meaning in Arabic dictionaries (حَسَنَ - يَحْسُنُ - حَسْنٌ). For this reason, حَسَنَ (has) is preferred as an alternative word instead of دَخَلَ in the dialect. Examples of this are many.